

विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयीच्या विकासातील पालक व शिक्षकांची भूमिका: एक आढावा**अमोल अंकुशराव जाधव,**

संशोधक विद्यार्थी

डॉ. महेश मा. जोशी,

शिक्षणशास्त्र संकुल,

स्वा. रा. ती. म. विद्यापीठ, नांदेड

सारांश

विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशासाठी त्यांच्या अभ्यास सवयींचा विकास हा अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. या संशोधनात विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयींच्या विकासात पालक आणि शिक्षकांच्या भूमिकेचा सखोल आढावा घेतला आहे. अभ्यास सवयींच्या घडण प्रक्रियेत पालक आणि शिक्षकांच्या मार्गदर्शनाचा प्रभाव निर्णायक ठरतो. पालकांच्या समर्थनामुळे विद्यार्थ्यांच्या नियमितता, समय व्यवस्थापन, आणि आत्मविश्वास विकसित होतो. तसेच, शिक्षकांच्या मार्गदर्शनामुळे विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन पद्धती, शिस्त, आणि अभ्यासाच्या पद्धतीत सुधारणा होते.

या आढाव्याच्या माध्यमातून विविध संशोधन आणि सर्वेक्षणांचा आधार घेतला आहे, ज्यात विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर पालक आणि शिक्षकांच्या भूमिकेचा परिणाम दर्शविला गेला आहे. पालकांच्या सक्रिय सहभागाने विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यासात प्रेरणा मिळते आणि शिक्षकांच्या योग्य मार्गदर्शनाने त्यांनी शिक्षणाच्या पद्धतीत सुधारणा केल्याचे आढळले आहे. अभ्यास सवयींच्या विकासासाठी पालक आणि शिक्षकांनी एकत्रितपणे काम केल्यास विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशाची शक्यता वाढते. या संशोधनातून पुढे आलेले निष्कर्ष शिक्षण क्षेत्रात विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयींच्या विकासासाठी नव्या दृष्टिकोनांची संकल्पना देतात.

प्रमुख संकल्पना: अभ्यास सवयी, शैक्षणिक यश, पालक व शिक्षकांची भूमिका

प्रस्तावना

शैक्षणिक यश हे विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रवासातील एक

महत्वपूर्ण पायरी आहे, आणि या यशामागील एक प्रमुख घटक म्हणजे त्यांच्या अभ्यास सवयी. विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयींच्या विकासात पालक आणि शिक्षक या दोन घटकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे. पालक आणि शिक्षक हे दोन्ही घटक विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक आणि वैयक्तिक विकासात सक्रिय सहभाग घेऊन त्यांना योग्य मार्गदर्शन, प्रेरणा आणि समर्थन देतात.

पालकांची भूमिका विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक जीवनात त्यांच्या पहिल्या गुरुप्रमाणे असते. घरातील वातावरण, पालकांचे शिक्षणाबद्दलचे दृष्टिकोन, आणि त्यांचा समर्थनात्मक दृष्टिकोन विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयींवर मोठा

प्रभाव पाडतो. दुसरीकडे, शिक्षक हे विद्यार्थ्यांच्या शाळेतल्या जीवनात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. त्यांनी विद्यार्थ्यांना योग्य शिक्षण पद्धती, अभ्यासाचे नियोजन, आणि शिस्त यांचे महत्त्व पटवून देणे आवश्यक असते. शिक्षकांचा मार्गदर्शनाचा आणि प्रोत्साहनाचा प्रभाव विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन क्षमतेत सुधारणा घडवून आणतो.

हे संशोधन विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयींच्या विकासात पालक आणि शिक्षकांच्या भूमिकेचा सखोल आढावा घेण्याचा प्रयत्न करते. विविध शैक्षणिक अभ्यास, सर्वेक्षणे, आणि संशोधनांचा आधार घेत या क्षेत्रातील नव्या दृष्टिकोनांची ओळख करून देणे, हे या संशोधनाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी पालक आणि शिक्षकांनी एकत्रितपणे कार्य करणे किती आवश्यक आहे, हे या आढाव्याच्या माध्यमातून स्पष्ट होईल.

अभ्यासाची उद्दिष्टे:

या अभ्यासात पुढील प्रमुख उद्दिष्टे समाविष्ट आहेत.

१. माध्यमिक शाळा स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासाच्या सवयींचे विविध घटक व त्यांचे स्वरूप यांचा अभ्यास करणे
२. विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासाच्या सवयींच्या विकासामध्ये पालकांच्या सहभागाच्या भूमिकेचे मूल्यांकन करणे
३. विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासाच्या सवयींच्या विकासामध्ये शिक्षकांच्या सहभागाच्या भूमिकेचे मूल्यांकन करणे

अभ्यासाची व्याप्ती व मर्यादा :

हा अभ्यास विशेषतः लातूर जिल्ह्यातील, महाराष्ट्र, भारतातील माध्यमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांवर केंद्रित आहे. यात पालकांचा सहभाग आणि शिक्षकांच्या भूमिका विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासाच्या सवयी आणि शैक्षणिक कामगिरीवर कसा प्रभाव पाडतात याचे सर्वसमावेशक विश्लेषण समाविष्ट आहे. या संशोधनाचे निष्कर्ष लातूर जिल्ह्यापुरते मर्यादित आहेत. विविध सांस्कृतिक, सामाजिक, आणि आर्थिक घटकांमुळे निष्कर्षाची सामान्यता मर्यादित झालेली आहे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत अभ्यासात लातूर जिल्ह्यातील माध्यमिक शाळांमधील विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयी, पालकांची भूमिका, आणि शिक्षकांचे मार्गदर्शन यांचे विश्लेषण सर्वेक्षण पद्धतीच्याद्वारे केले आहे. संशोधनासाठी पंचबिंदू स्वरूपाच्या पद निश्चयन श्रेणीचा उपयोग करण्यात आला.

अभ्यासाची जनसंख्या संख्या लातूर शहरातील सर्व माध्यमिक शाळांमधील विद्यार्थी असून शाळांची नमुना निवड लॉटरी पद्धतीद्वारे करण्यात आली. लातूर जिल्ह्यातील १० माध्यमिक शाळांमधून ८वी ते १०वी वर्गातील विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला.

प्रत्येक शाळेतून ३० विद्यार्थी, १० पालक आणि १० शिक्षक प्रासंगिक नमुना प्रकारानुसार निवडण्यात आले एकूण ३०० विद्यार्थी, १०० शिक्षक व १०० पालक या नमुना अभ्यासात सहभागी झाले होते.

सर्व सहभागींना उद्दिष्टांचा आणि माहिती संकलन प्रक्रियेचा स्पष्ट आढावा देण्यात आला. नमुना म्हणून केलेला

सहभाग ऐच्छिक स्वरूपाचा होता. प्राप्त माहितीचे विश्लेषण सारांश रूपाने पुढील तक्त्यांद्वारे सादर करण्यात असून त्यांचे अर्थनिर्वचन करून निष्कर्ष काढण्यात आले आहेत.

माहिती विश्लेषण व अर्थनिर्वचन

तक्ता क्र. १.१ नियमित अभ्यास करणाऱ्या व नियमित अभ्यास न करणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या सवयींचे विविध घटकांच्या संदर्भात विश्लेषण सादर करतो.

तक्ता क्र. १.१ : विद्यार्थी अभ्यास सवयींचे विश्लेषण

अभ्यास सवयी	नियमित अभ्यास करणारे विद्यार्थी (%)	अनियमित अभ्यास करणारे विद्यार्थी (%)
वेळेचे नियोजन	८५	१५
नोट्स घेणे	७०	३०
पुनरावलोकन करणे	६५	३५
अभ्यास गटामध्ये काम करणे	५०	५०

तक्ता क्र. १.१ च्या विश्लेषणावरून असे दिसून येते की नियमित अभ्यास करणारे विद्यार्थी शैक्षणिक यशात अधिक प्रगती करतात. ८५% नियमित अभ्यास करणारे विद्यार्थी वेळेचे नियोजन करतात, ज्यामुळे त्यांना अभ्यासात सातत्य आणि यश मिळते, तर अनियमित अभ्यास करणारे केवळ १५% विद्यार्थीच वेळेचे नियोजन करतात. नोट्स घेण्याची सवय नियमित अभ्यास करणाऱ्या ७०% विद्यार्थ्यांमध्ये दिसून येते, ज्यामुळे त्यांना अभ्यासातील महत्त्वाच्या मुद्द्यांची पुनरावृत्ती करण्यात मदत होते, तर अनियमित अभ्यास करणारे ३०% विद्यार्थीच नोट्स घेतात. पुनरावलोकन करण्याची सवय नियमित अभ्यास करणाऱ्या ६५% विद्यार्थ्यांमध्ये आहे, ज्यामुळे त्यांना विषयाची संपूर्ण समज मिळते, तर अनियमित अभ्यास करणारे ३५% विद्यार्थीच पुनरावलोकन करतात. अभ्यास गटामध्ये काम करणे हे दोन्ही गटांमध्ये समान (५०%) प्रमाणात लोकप्रिय आहे, ज्यामुळे सहकार्य आणि परस्पर शिकण्याची संधी मिळते.

तक्ता क्र. १. २ पालकांच्याद्वारे दिले जाणारे पाठबळ व भूमिका यांचे काही मुद्द्यांच्या आधारे विश्लेषण सादर करतो.

तक्ता क्र. १.२ : पालकांच्याद्वारे दिले जाणारे पाठबळ व भूमिका

भूमिका	विद्यार्थ्यांनी दिलेली सरासरी श्रेणी (१-५)
अभ्यासासाठी वातावरण उपलब्ध करणे	४.२
शिक्षणासाठी प्रेरणा देणे	४.५
होमवर्कमध्ये मदत करणे	३.८
अभ्यासाचे नियोजन करणे	३.९

तक्ता १. २ विद्यार्थ्यांनी त्यांच्या पालकांच्या शिक्षणातील पाठबळ आणि भूमिकांना दिलेल्या सरासरी श्रेणीची (१-५) तुलना सादर करतो . सर्वाधिक गुण मिळालेली भूमिका म्हणजे "शिक्षणाची प्रेरणा देणे " ही आहे, ज्याची सरासरी श्रेणी ४.५ आहे, त्यानंतर "अभ्यासाठी पोषक वातावरण उपलब्ध करणे" ही भूमिका येते ज्याची सरासरी श्रेणी सरासरी गुण ४.२ आहे. हे गुण दर्शवित करतात की विद्यार्थी त्यांच्या शैक्षणिक प्रयत्नांसाठी पालकांची पोषक आणि प्रोत्साहन देणारी वातावरण तयार करण्यातील भूमिका महत्त्वाची मानतात. " अभ्यासाचे नियोजन करणे" या भूमिकेसाठी सरासरी श्रेणी ३.९ आहे. सर्वात कमी गुण मिळालेली भूमिका म्हणजे "होमवर्कमध्ये मदत करणे" ही आहे, ज्याची सरासरी श्रेणी ३.८ आहे. यावरून असे सुचवते की विद्यार्थी सामान्यतः त्यांच्या अभ्यासाचे नियोजन आणि व्यवस्थापन स्वतः करण्याला प्राधान्य देतात.

तक्ता क्र १. ३ विद्यार्थ्यांनी अनुभवलेल्या शिक्षकांच्या मार्गदर्शनाचे विश्लेषण सादर करतो.

तक्ता क्र. १.३: शिक्षकांचे मार्गदर्शनाचे विश्लेषण

मार्गदर्शनाचे प्रकार	विद्यार्थ्यांनी दिलेली सरासरी श्रेणी (१-५)
शिक्षणाचे नियोजन करणे	४.३
विषयाची समज पटवून देणे	४.६

प्रश्नोत्तरे करणे	४.१
अभ्यासाचे ध्येय ठरविणे	३.९

तक्ता क्र १. ३ मध्ये सर्वाधिक श्रेणी मिळालेला मार्गदर्शन प्रकार म्हणजे "विषयाची समज पटवून देणे" असून त्याची सरासरी श्रेणी ४.६ आहे. त्यानंतर "शिक्षणाचे नियोजन करणे" हा प्रकार येतो ज्याची सरासरी श्रेणी ४.३ आहे. हे गुण दर्शवित करतात की विद्यार्थी विषय समजून घेण्यासाठी शिक्षकांकडून स्पष्ट आणि सविस्तर स्पष्टीकरणाची कदर करतात.

"प्रश्नोत्तरे करणे" या मार्गदर्शन प्रकारासाठी सरासरी श्रेणी ४.१ आहे. सर्वात कमी गुण मिळालेला मार्गदर्शन प्रकार म्हणजे "अभ्यासाचे ध्येय ठरविणे" हा असून त्याची सरासरी श्रेणी ३.९ आहे.

तक्ता क्र. १.४ विविध अभ्यास सवयी असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशाच्या टक्केवारीची तुलना सादर करतो.

तक्ता क्र. १. ४ अभ्यास सवयींचा शैक्षणिक यशावर परिणाम

अभ्यास सवयींचा प्रकार	परीक्षेत ८०% पेक्षा जास्त गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)	६०-८०% गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)	६०% पेक्षा कमी गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)
नियमित	७५	२०	५
अनियमित	२५	५०	२५

तक्ता क्र १. ४ मध्ये चांगल्या अभ्यास सवयी आणि शैक्षणिक यश यांच्यातील स्पष्ट संबंध दिसून येतो. नियमित अभ्यास करणारे विद्यार्थी (७५%) परीक्षेत ८०% पेक्षा जास्त गुण मिळवतात, तर अनियमित अभ्यास करणारे फक्त २५% विद्यार्थीच हे गुण मिळवतात.

तक्ता क्र. १.५ वेगवेगळ्या स्तरांवर पालकांचे समर्थन मिळालेल्या विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशाच्या टक्केवारीची तुलना सादर करतो .

तक्ता क्र. १.५ पालकांच्या समर्थनाचा शैक्षणिक यशावर परिणाम

समर्थनाचे प्रकार	परीक्षेत ८०% पेक्षा जास्त गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)	६०-८०% गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)	६०% पेक्षा कमी गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)
उच्च समर्थन (४-५ श्रेणी)	६५	३०	५
मध्यम समर्थन (२-३ श्रेणी)	३०	५०	२०
कमी समर्थन (१-२ श्रेणी)	१०	४०	५०

तक्ता क्र १. ५ मध्ये उच्च समर्थन मिळालेल्या विद्यार्थ्यांपैकी ६५% विद्यार्थी ८५% पेक्षा जास्त गुण मिळवतात तर कमी समर्थन मिळालेल्या विद्यार्थ्यांपैकी फक्त १०% विद्यार्थीच ८५% पेक्षा जास्त गुण मिळवतात. ६० % पेक्षा कमी गुण प्राप्त करणारे ५० % विद्यार्थी त्यांना पालकांकडून कमी समर्थन प्राप्त होते असे दर्शवितात.

तक्ता क्र. १.६ वेगवेगळ्या स्तरांवर शिक्षकांचे मार्गदर्शन मिळालेल्या विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशाच्या टक्केवारीची तुलना सादर करतो.

तक्ता क्र. १.६ शिक्षकांच्या मार्गदर्शनाचा शैक्षणिक यशावर परिणाम

मार्गदर्शनाचे प्रकार	परीक्षेत ८०% पेक्षा जास्त गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)	६०-८०% गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)	६०% पेक्षा कमी गुण मिळविणारे विद्यार्थी (%)
उच्च मार्गदर्शन (४-५ श्रेणी)	७०	२५	५
मध्यम मार्गदर्शन (२-३ श्रेणी)	३०	५०	२०

कमी मार्गदर्शन (१-२ श्रेणी)	१०	४०	५०
-----------------------------	----	----	----

तक्ता क्र. १.६ मधील घटक प्रभावी शिक्षकांचे मार्गदर्शन आणि शैक्षणिक यश यांच्यातील मजबूत संबंध दर्शवितात . उच्च मार्गदर्शन प्राप्त श्रेणीतील ८०% पेक्षा जास्त गुण प्राप्त करणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या ७०% आहे. कमी मार्गदर्शन श्रेणीतील ६० % पेक्षा कमी गुण प्राप्त करणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या ५० % आहे. उच्च मार्गदर्शनाचा विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशातील महत्व यावरून स्पष्ट होते.

या विश्लेषणातून असे दिसून येते की, विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयी, पालकांचे समर्थन, आणि शिक्षकांचे मार्गदर्शन हे त्यांच्या शैक्षणिक यशावर महत्वपूर्ण परिणाम करतात. नियमित अभ्यास, पालकांचे उच्च समर्थन, आणि शिक्षकांचे योग्य मार्गदर्शन यामुळे विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक प्रदर्शन उंचावते. यासंदर्भातील प्रमुख निष्कर्ष खालीलप्रमाणे आहेत.

प्रमुख निष्कर्ष :

1. नियमित अभ्यास करणारे विद्यार्थी शैक्षणिक यशात अधिक प्रगती करतात. अभ्यासाचे नियोजन, पुनरावलोकन, आणि नोट्स घेणे यांसारख्या अभ्यास सवयींनी विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशावर सकारात्मक परिणाम घडवला आहे. या निष्कर्षात असे दिसून येते की नियमित अभ्यास करणारे ७५% विद्यार्थी ८०% पेक्षा जास्त गुण मिळवतात, तर अनियमित अभ्यास करणारे विद्यार्थ्यांचे यश फारसे चांगले नसते.
2. पालकांचे उच्च समर्थन असलेल्या विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक यश अधिक चांगले दिसून आले आहे. ज्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांनी त्यांच्या अभ्यासासाठी वातावरण उपलब्ध केले, प्रेरणा दिली, आणि होमवर्कमध्ये मदत केली, ते विद्यार्थी परीक्षेत जास्त गुण मिळवतात. उच्च समर्थन असलेल्या विद्यार्थ्यांमध्ये ६५% विद्यार्थी ८०% पेक्षा जास्त गुण मिळवतात.

3. शिक्षकांचे योग्य मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशात महत्वपूर्ण भूमिका बजावते. विषयाची समज पटवून देणे, प्रश्नोत्तरे करणे, आणि अभ्यासाचे ध्येय ठरविणे यांसारख्या मार्गदर्शनाने विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक प्रदर्शन उंचावले आहे. उच्च मार्गदर्शन असलेल्या विद्यार्थ्यांमध्ये ७०% विद्यार्थी ८०% पेक्षा जास्त गुण मिळवतात.
4. विद्यार्थ्यांच्या भावनिक घटकांचे अभ्यास सवयींवर आणि शैक्षणिक यशावर परिणाम होत आहेत. जे विद्यार्थी भावनात्मकदृष्ट्या स्थिर आहेत, ते अधिक चांगले शैक्षणिक प्रदर्शन करतात. त्यामुळे पालक आणि शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या भावनिक स्थिरतेवर अधिक लक्ष दिले पाहिजे.
5. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी पालक, शिक्षक, आणि विद्यार्थी यांच्यातील सहकार्य आवश्यक आहे. विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयी सुधारण्यासाठी पालकांचे समर्थन आणि शिक्षकांचे मार्गदर्शन अत्यंत महत्वपूर्ण ठरले आहे.

या निष्कर्षातून असे स्पष्ट होते की, शाळा, घर, आणि समाज या सर्वांनी एकत्रितपणे विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशात योगदान दिले पाहिजे. प्रस्तुत निष्कर्ष व त्याआधारे काही सूचनात्मक उपायांची चर्चा पुढील भागात केली आहे.

निष्कर्षा चर्चा

नियमित अभ्यास, अभ्यासाचे नियोजन, पुनरावलोकन, आणि नोट्स घेणे यांसारख्या सवयी विद्यार्थ्यांना अभ्यासात सातत्य ठेवण्यास आणि विषयाच्या आकलनाकडे लक्ष केंद्रित करण्यास मदत करतात. विद्यार्थ्यांनी नियमितपणे अभ्यासाची वेळ ठरवावी. त्यांचे शाळेतील आणि घरी असलेले अभ्यासाचे वातावरण सुसंगत आणि व्यवस्थित असावे. विद्यार्थ्यांनी अभ्यासाचे सत्र छोटे ठेवावे आणि नियमित ब्रेक घ्यावेत.

पालकांनी मुलांच्या शिक्षणात सक्रिय सहभाग घेतल्यास, मुलांना अभ्यासासाठी आवश्यक त्या संसाधनांची उपलब्धता आणि मानसिक समर्थन मिळते. हे त्यांच्या आत्मविश्वासात वाढ करते. पालकांनी मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर लक्ष ठेवावे, त्यांना वेळोवेळी मार्गदर्शन करावे, आणि त्यांचे यश साजरे करावे. तसेच, पालकांनी मुलांच्या

शाळेतील कार्यक्रमांमध्ये आणि पालक-शिक्षक सभांमध्ये सहभाग घ्यावा.

योग्य मार्गदर्शन आणि समज देणारे शिक्षक विद्यार्थ्यांना विषयाची नीट समज पटवून देतात, ज्यामुळे त्यांच्या अभ्यासात अधिक प्रगती होते. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना वैयक्तिक मार्गदर्शन देण्यासाठी वेळ काढावा. शाळांनी शिक्षकांना नियमित प्रशिक्षण आणि विकास कार्यक्रमात सहभागी करून घ्यावे. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांची उत्तरे दिली पाहिजेत आणि त्यांना अभ्यासासाठी प्रोत्साहित केले पाहिजे.

भावनिक स्थिरता विद्यार्थ्यांच्या एकाग्रतेला आणि शैक्षणिक प्रगतीला प्रभावित करते. पालक आणि शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या भावनिक आरोग्याचा विचार करून त्यांना मानसिक समर्थन दिले पाहिजे. शाळांनी समुपदेशन सेवा पुरवाव्यात आणि विद्यार्थी समर्थक कार्यक्रम राबवावेत. विद्यार्थ्यांनी योग, ध्यान किंवा इतर ताणतणाव निवारक तंत्रांचा अवलंब करावा.

शाळा, घर, आणि समाज यांनी विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक यशात योगदान दिले पाहिजे. सहकार्यांमुळे विद्यार्थ्यांना सर्वांगीण समर्थन मिळते. शाळांनी पालक-शिक्षक संघटना स्थापन करून पालक आणि शिक्षकांमधील संवाद वाढवावा. विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणात समाजाच्या सहभागासाठी स्थानिक कार्यक्रम आयोजित करावेत. विद्यार्थी, पालक, आणि शिक्षकांनी नियमित बैठका घेऊन प्रगतीची समीक्षा करावी.

विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयी, पालकांचे समर्थन, आणि शिक्षकांचे मार्गदर्शन हे त्यांच्या शैक्षणिक यशासाठी अत्यंत महत्वाचे घटक आहेत. भावनिक घटकांचा विचार करून विद्यार्थ्यांचे सर्वांगीण विकास साधण्यासाठी पालक, शिक्षक, आणि समाज यांचे एकत्रित सहकार्य आवश्यक आहे. उपरोक्त सूचनांचा अवलंब केल्यास विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीत निश्चितच सुधारणा होईल.

संदर्भ:

1. कुंडले, म. बा. (1977). शैक्षणिक तत्त्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र . पुणे : श्रीविद्या प्रकाशन.
2. कुळकर्णी, डी. आर. (2009). प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र . नागपूर : विद्या प्रकाशन.

3. नाईक, संजय. (2009). आपल्या भावना आणि भावनिक बुद्धिमत्ता . पुणे: अक्षय प्रकाशन. 48-50.
4. भोसले, एस. एस. व वाडेकर, के. बी. ; 1985 ब्र . मानसशास्त्र . मुंबई : नोबल पब्लिशिंग हाऊस.
5. Aditya, C. & Ghosh, R. (October 2014). Study habits of secondary school students of working and non-working mothers. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, Vol. 19, Issue 10, 12-15.
6. Chand, S.(July 2013). Study habits of secondary school students in relation to type of school and type of family. *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research, IJSSIR*, Vol. 2 (7), 90-96.
7. Ogundokun, M. O. & Adeyemo, D. A. (Dec 2010). Emotional intelligence and academic achievement: the moderating influence of age, intrinsic and extrinsic motivation. *The African Symposium: An online journal of the African Educational Research Network*, Vol. 10, No. 2, 127-141.
8. Sheikh, M. & Jahan, Q. (2012). Study habits of higher secondary school students of working and non-working mothers. *Journal of Education and Practice*, Vol. 3, No. 12, 119-126.
9. Vasanthi, A. & Sutherland, S. (July 2011). Study habits and academic achievement of XI- standard students in Palani Educational District. *Edutracks*, Vol. 10, No. 11, 39-42.

